

Stjepan Damjanović

Kroatistika i slavistika

Plenarno izlaganje

Plenary lecture

UDK 001.4:<811.163.42+811.16>

Otvorimo li opće enciklopedije i leksikone ili one specijalne filološke, književnoznanstvene, jezikoslovne i potražimo odrednicu *slavistika*, naići ćemo na različite sadržaje. No ipak se može reći da pod slavistikom u najširem smislu podrazumijevamo svestrano proučavanje slavenstva u cjelini i svakoga člana te skupine naroda, proučavanje filološko, etnološko, arheološko, folklorističko, religijsko, crkveno – povijesno itd., s tim da moramo imati na umu da u različitim periodima ljudske povijesti spomenuti termini pokrivaju različito značenje i međusobni im je odnos uvijek drukčiji.¹

Treba imati na pameti da danas u slavenskim sredinama termin *slavistika* dobiva kadšto suženo značenje, tj. on označava slavističku problematiku iz koje je izuzeta domaća problematika, npr. u Rusiji je izuzeta rusistika, u Hrvatskoj kroatistika itd. To se događa i onda kada iz cjeline slavističkih istraživanja izdvojimo slavensku filologiju, tj. jezikoslovna i književnoznanstvena istraživanja slavenskih jezičnih idioma i književnih ostvarenja pa govorimo o slavističkim odjelima i odsjecima filoloških studija, a materinski jezik i književnost na njemu ostvarena ima svoju posebnu organizaciju. Čini se da su upravo organizacijske potrebe, slijedeći želju svake sredine da svojoj nacionalnoj problematici dâ što više prostora u studiju i znanosti, doveli i do spomenutoga suženoga značenja termina *slavistika*.

U određivanju početaka slavistike naići ćemo na različite tvrdnje. Neki misle da ona počinje još s djelatnošću Svete braće Ćirila i Metoda i njihovih prvih učenika (u devetom stoljeću) jer već u njihovim tekstovima nailazimo na posve prihvatljive tvrdnje o jeziku, pismu, odnosima slavensko: neslavensko itd., preko

---

¹ Dovoljno je pročitati natuknice o slavistici u važnijim svjetskim rječnicima razne vrste (u knjižnom i elektroničkom izdanju) pa da se uoči kako je teško napisati iole sažet povijesni pregled slavistike, posebice takav koji će biti podjednako dobro primljen u svim slavenskim sredinama.

onih koji početke vezuju uz pojave prvih gramatika iz 16. stoljeća koje opisuju slavenske jezične idiome do onih koji kažu da je slavistika vrlo mlada znanstvena disciplina i da počinje polovicom 19. stoljeća, a sve što je postojalo prije zanimljive su usputne spoznaje koje su nastale u vremenima u kojima nije postojala svijest u slavenskim sredinama o njihovoj međusobnoj povezanosti. Tako stroga određenja početka polaze od toga da ni filologija općenito nije puno starija i da je na zakašnjelu pojavu slavistike utjecala i ne osobito sretna povijesna sudbina slavenskih naroda koja je uvjetovala da se do 18. stoljeća nije, osim u pojedinačnim izdvojenim slučajevima, razumjelo njihovo zajedništvo.

Za nas u Hrvatskoj zanimljivo je da se i u stranim prikazima onoga što prethodi slavističkoj znanosti spominju naši ljudi kao oni koji uočavaju srodnost svoje s drugim slavenskim sredinama ili podržavaju takva razumijevanja u drugim slavenskim zemljama. Tako u 14. stoljeću hrvatski glagoljaši s Pašmana odlaze na poziv Karla IV. u Češku da bi u praškom samostanu Emaus širili liturgiju na staroslavenskom jeziku i potaknuli filološku slavensku djelatnost među domaćima: car ih je pozvao u vrijeme kada će se oblikovati praško sveučilište s njemačkim nastavnim jezikom i, po mišljenju ozbiljnih povjesničara, doveo ih je da budu stanovita protuteža takvu sveučilištu, pa se njihov samostan od tada do danas nazivao i *Na Slovanech*, a od Praga 30 km udaljena Sazava, u koju se ta djelatnost preselila, i danas u svome muzeju nudi pregled rane češke slavenske pismenosti i ima svoju hrvatsku sobu. (Damjanović 2000). U toj slavističkoj povijesti ili pretpovijesti ima važno mjesto Juraj Križanić kojemu ni jezična ni vjerska šarolikost neće smetati da uoči slavensko jedinstvo, i čak da pokuša napraviti jezični idiom za koji je vjerovao da je blizu najstarijem kojim su se svi Slaveni služili. I Vrančić, i Orbini, i Crijević, i Ratkaj, i Vitezović, i još poneki od našijenaca ostavili su opus zanimljiv i s obzirom na problematiku o kojoj govorimo.

Zanimanje Europe za slavenstvo potaknuo je krajem 18. stoljeća, kao što svi poznavatelji problematike ističu, njemački prosvjetitelj Johann Gottfried Herder, pod čijim će utjecajem nastati pojam „slavenske uzajamnosti“. To se logički nastavljalo na Herderov pojam „duša naroda“ i njegovo učenje o naciji kao skupini određenoj posebnim jezikom, kulturom i duhom. Osobitu je važnost u širenju slavenske uzajamnosti imao Ján Kollár (1793. – 1852.), književnik i prosvjetitelj, Slovak po narodnosti, koji je pisao pretežito na češkom jeziku i utjecao na mnoge hrvatske književne, kulturne i političke djelatnike.

Jedan je Hrvat bitno utjecao na razvoj slavistike kao znanstvene discipline: Varaždinac, zagrebački gimnazijski profesor pa sveučilišni profesor u Odesi, Berlinu, Petrogradu i Beču – Vatroslav Jagić učinio je kao malo tko da se slavistika po dometima izjednači s romanistikom i germanistikom i bio je središnja osoba slavističke znanosti kada je ona još funkcionirala kao jedinstvena znanstvena disciplina sa staroslavenskim u središtu zanimanja (Damjanović 2013). U njegovo vrijeme, pred kraj njegova života, promijenit će se odnos u prilog nacionalnim filologijama.

Jedna anegdota iz njegova života rječito govori o smjeni slavističke paradigme do koje je došlo pri kraju njegova života. Već staroga profesora Jagića u Beču je posjetio njegov bivši student po narodnosti Čeh. Na uobičajeno pitanje čime se bavi, bivši je učenik odgovorio: „Bohemistikom.“ Jagić se prisjeća kako je htio mladoga Čeha pitati što mu je to (dakle bohemistika), a onda je odlučio ne pitati ništa uz konstataciju «*Vatroslave, tvoje je vrijeme prošlo!*» (Jagić 1930–1934). Prošlo je, naime, vrijeme premoći slavistike kao jedinstvene discipline s velikom međuzavisnošću njezinih dijelova, a u prvi su plan došle nacionalne filologije, dakle uspostavljeno je stanje kakvo je i danas, naravno uz sve druge razvedenosti koje su se u međuvremenu ostvarile. Riječ je o drugoj polovici 19. i početku 20. stoljeća kada caruje pozitivizam, kada je skupljanje podataka u prvom planu, kada nalazimo u radovima veliki dokazni materijal i malo sinteza, prema kojima samo rijetki teže. Pomicanje staroslavenskoga sa središnje pozicije donijelo je još jednu važnu promjenu: staroslavenski ima korpus tekstova koji je zatvoren i krnj, a nacionalne filologije imaju otvoren i raznolik korpus koji, međutim, nije praktički savladiv jer nitko ne raspolaže s toliko vremena koliko bi bilo potrebno da se korpus svlada (i to uvijek iznova jer se korpus neprekidno uvećava).

Ocem ili patrijarhom slavistike često se naziva češki filolog Iosef Dobrovsky (1753. – 1829.) koji je bio i središnja osoba češkoga narodnoga preporoda i s kojim počinje sjajna plejada čeških slavista koji će pridavati pažnju i slavistici i bohemistici. Sam Dobrovsky piše knjige i rasprave o etimologiji slavenskih jezika, o staroslavenskom jeziku (njegovo djelo *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* iz 1822. drži se prvom znanstvenom gramatikom staroslavenskoga jezika), ali je napisao i udžbenik češkoga jezika, povijest češkoga jezika i književnosti, a njegova *Češka gramatika* utjecala je na Ljudevita Gaja, Vjekoslava Babukića i još neke hrvatske gramatičare. To znači da spomenuto Jagićevo čuđenje izlazi dijelom iz stanja bečke slavistike, a dijelom iz institucionalne nadređenosti slavistike u ponekim slavističkim središtima, ne svim (Jagić 1910). Kada je 1874.

utemeljeno moderno zagrebačko sveučilište i sve do 1945., slavistika će biti premoćna kroatistici, ali će se postupno povećavati broj kroatističkih kolegija, pa i kolegija iz drugih nacionalnih slavenskih filologija, no katedra i studij stalno se zovu slavističkima (Damjanović 1996).

U početku novoga vremena, tj. vremena „nacionalnih filologija“, u Hrvatskoj je, ali i drugdje, studij svakoga slavenskoga jezika, pa tako i materinskoga, uključivao i tri slavistička kolegija: uvod u slavistiku, poredbenu slavensku gramatiku i staro(crkveno)slavenski jezik. Svi su, kao što vidimo, jezikoslovne naravi. Ubrzo je u studiju došlo do stezanja pa je opstao samo staroslavenski jezik, s tim da su u njega uključeni rudimentarni sadržaji iz poredbene slavenske gramatike i uvoda u slavistiku, a pojavom prakse da se nude izborni kolegiji otvorila se mogućnost ponude poredbenih slavističkih sadržaja, jezikoslovnih i književnih.

I danas je tako s kroatističkim studijem na hrvatskim sveučilištima: staroslavenski je preživio u programima više zahvaljujući svijesti o važnosti glagoljaške hrvatske baštine nego uvjerenju da nam je potreban i dobrodošao i povijesni pogled na jezične fenomene (Katičić 1971). Manjak svijesti o tome da su svaka pojava i svaki sustav bitno određeni i svojom poviješću ugrozio je opstanak i smanjio prostor povijesnojezičnim kolegijima, a i u poučavanju književnosti sve se više traži sinkronijski pristup, pa i onda kada je riječ o starijim vremenima. Još jednostavnije rečeno: znanost, a onda i sveučilišnu nastavu, sve manje je zanimalo kako iz jedne pojave nastaje druga, a više ih zanimaju sve istodobne pojave i njihov međusobni odnos na istoj vremenskoj ravni bez obzira na to je li riječ o suvremenim ili starijim razdobljima.

Budućnost kroatističkih istraživanja i budućnost kroatističkoga studija te smjer kojim će se oni kretati ovisi velikim dijelom o tome što nam znači i što će nam značiti povijest mišljena kao razvojni tijekovi. Vi se možete zadovoljiti time da utvrdite da se u suvremenome hrvatskom jezičnom standardu u vokativu jednine *k* ispred *e* mijenja u *č*, pa od *junak* imamo *junače*, a u akuzativu množine se ne mijenja, pa imamo *junake*, ali ako želimo znati zašto je u jednom slučaju došlo do palatalizacije, a u drugom nije, moramo uključiti povijesnojezična znanja i tako će biti često kada želimo odgovoriti na pitanje zašto je nešto onakvo kakvo jest. Važno je razumjeti i to da su konteksti koji kroatistici, znanstvenoj i nastavnoj, mogu biti od koristi vrlo često slavističke naravi. Želim da se uoči prepletenost paleoslavističkih i kroatističkih sadržaja i termina od najstarijih vremena i želim podcrtati da nam određene kroatističke spoznaje može jasnijama

učiniti samo slavistički kontekst. Kada primjerice naiđete u starom ruskom tekstu na tvrdnju: „*Tak u njih i govorišja čto razgovarivat6 nada po ruski, a pisat6 po slavjanski*“ (*Tako se u njih govori da razgovarati treba ruski, a pisati slavenski*), možete je s velikom uvjerljivošću primijeniti na hrvatska glagoljaška područja i na činjenicu da su u mnogim i hrvatskim i drugim slavenskim sredinama staroslavenski držali starijim oblikom svojega književnoga jezika i nisu u njemu vidjeli drugi, tuđi jezik. Odrednicu *slavenski* (izvedenu iz *словѣньскѣ*) u tekstovima iz različitih slavenskih sredina zamjenjivali su svojim nacionalnim imenom (*ruski, bugarski, hrvatski* i sl.) jer su vjerovali da tekst tako dovode u prisniju vezu s čitateljem i njegovim iskustvom. Uostalom, činili su i druge i drukčije prilagodbe s tim ciljem (tako hrvatski glagoljaš mjesto rođenja svetih Ćirila i Metoda, grčki Solun, malom jezičnom preinakom pretvara u hrvatski Solin).

Svi znamo također da i filološku znanost i filološke studije bitno obilježava podjela na znanstvenike jezikoslovce i znanstvenike koji su usmjereni na književnost. Iako možemo nabrojiti jako puno znanstvenih radova koji se temelje na poredbama fenomena u dvije ili nekoliko slavenskih književnosti, nema sloge o tome ima li razloga za uspostavu specifične međuslavenske/slavističke književne komparatistike. Dakle, na području istraživanja književnosti nema onoga što u proučavanju jezika odavno postoji.

Bolonjski programi donijeli su mnogo jednopredmetnosti i mnogo jednosemestralnih kolegija što se opravdava(lo) težnjom za djelotvornošću studija i željom da korpus na kojem studenti rade bude savladiv. Tu su opasnosti od zabluda vrlo velike. Korpus ni jedne slavenske književnosti ne može se već dugo svladati makar mi sve kolegije posvetili njoj, niti ima ikakva smisla nastojati da se svlada. Nema specijalista za roman koji može pročitati sve romane objavljene u jednoj nacionalnoj književnosti ni specijalista za poeziju koji može pročitati sve zbirke pjesama. To su otvoreni skupovi koji se stalno povećavaju. Da bi pohvatao niti, znanstvenik mora težiti nečemu drugome, mora pohvatati niti koje će mu pokazati glavne odnose i razvojne tendencije.

Što se znanosti tiče, naravno ne možemo točno znati kojim će ona smjerom krenuti. Filologija je dio humanistike koja je u naše vrijeme postala osobito heterogena, a s druge strane relativizacija i komoditet urušili su nekadašnje ideale. Jasno je ipak da se znanstveni rad nikada neće moći odreći konteksta ni poredbe pa će svaki ambiciozniji kroatist nastojati onaj fenomen koji istražuje u hrvatskom jeziku ili književnosti nastojati upoznati i u nekom drugom jeziku i književnosti i da će se svaki nastojati oboružati što boljim teorijskim

znanjima i novim pristupima. To nam govori i povijest istraživanja i logično razmišljanje o problematici.

No vrlo je teško pitanje kako kroatistički studij učiniti djelotvornijim. Prvo što mi se čini sigurnim jest da treba napustiti jednopredmetni studij kroatistike² koji je i nastao iz iluzije da ćemo moći pružiti zaokruženu sliku povijesnih tijekova ako je korpus na kojem studiramo jako razgranat, a manje smo razmišljali o metodama koje nam nude da na manjem korpusu i korpusu koji nije samo hrvatski osposobimo studente da sami poslije studija zarone u dotad im nepoznate hrvatske tekstove, koji u studiju nisu došli na red. Rezultati na zagrebačkoj kroatistici uvjerljivo govore u prilog dvopredmetnom studiju.

Jednopredmetni bi mogao opstati samo uz velike preinake u programima: ne bi se smjelo „trpati“ što više sadržaja, nego program raditi tako da njegove ključne točke budu ključni razvojni trenuci u povijesti hrvatskoga jezika i književnosti.

Ne treba jaukati na način: „Zar nije taj i taj zaslužio da o njemu nešto zna student kroatistike?“ Treba studente teorijski i metodološki tako osposobiti da poslije u njihovu radu svaki tekst svakoga autora može biti korpus za oprimjeravanje. Puno je važnije da student razumije što je barok baštinio od renesanse, a što novoga donio, što je zajedničko Krležinim „Baladama Petrice Kerempuha“ i srednjovjekovnim hrvatskim tekstovima nego da može izbrojiti puno imena iz povijesti hrvatske književnosti. Puno je važnije da student razumije što je uzrokovalo da štokavština legne u temelje hrvatskoga jezičnoga standarda nego da zna nabrojiti sve stare pregaoce na proučavanju našega jezika. Važnije je da zna objasniti zašto su naše stare gramatike i rječnici odreda isusovački nego da zna imena svih tih rječnika i gramatika. Povijesni su tijekovi smislene cjeline i tako moraju biti prikazivani, nipošto ih ne treba prikazivati samo kao tijek razlika u odnosu na druge usporedive tijekove. Dapače, važno je uvijek imati na pameti i razlike i sličnosti jer u protivnom put u zabludu je siguran. To znači, dalje, da je potrebno istodobne i istorodne pojave uspoređivati u različitim sredinama,

---

² Slažem se sa Zvonkom Kovačem kad piše: „Odnosno, volio bih da se studiji, pa onda i stručnjaci za pojedine jezike književnosti, povežu sustavom dvo- i interdisciplinarnih studija, radikalno rečeno –mn da se potpuno onemoguće jednopredmetni studiji, posebno jednopredmetni studiji nacionalnih jezika s književnosti i nacionalne povijesti.“ (Kovač 2014) Ja se, međutim, ne bih pozivao toliko na solidarnost među humanističkim disciplinama koliko na činjenicu da povezivanje jedino nudi nadu da će znanstveni rad i sveučilišna nastava biti dobri.

posebno onima kojih su jezici srodni s našim, dakle u prvom redu s pojavama u slavenskim jezicima i književnostima.

Bilo bi poželjno u dvopredmetnom studiju kroatistike da drugi predmet bude jedna druga filologija, a trebalo bi možda nuditi i više organizacijskih modela kojima bi u središtu bila kroatistika, ali bi uz nju mogli biti različiti prstenovi predmeta.³ Popis izbornih kolegija morao bi nuditi dosta kolegija iz drugih slavenskih jezika i književnosti, uvodnu i poredbenu slavensku problematiku. To ne bi bilo robovanje prošlosti, nego put da se pojave vide ne samo plošno, nego i dubinski, da se uključe i prostorni i vremenski parametri.

U Puli točno prije dvadeset godina (1995.) izrekao je akademik Radoslav Katičić ove misli: „Položaj hrvatskoga jezika u svijetu konačno određuje uvjerljiva i valjana kroatistika, kroatistika koja je sama na svjetskoj razini. To znači da je utemeljena na besprijekornoj dokumentaciji, da je metodološki besprijekorna, da se na spojištima organski slijeva s drugim relevantnim filološkim disciplinama i da, oslonjena na to, smireno i samosvjesno, bez ikakva prizvuka agitacije ili svađalaštva, postavi svoje gledište usredotočeno upravo na jezični izraz hrvatske kulture i duhovnosti.“ (Katičić 1995) Mislim da je to i danas cilj kojemu trebamo težiti vodeći računa osobito o spomenutim filološkim spojištima jer bez njih kroatistika ostaje u zrakopraznom prostoru. To, naravno, ne znači kad pišemo znanstveni rad ili oblikujemo nastavnu jedinicu da ih pretrpamo svim i svačim, nego samo to da vodimo računa o svemu što je relevantno.

Vrlo je važno kako će se u vremenu koje dolazi u društvu pozicionirati humanističke znanosti i kakvo će mjesto imati filologija. Danas nam se kadšto čini da su zlatna vremena filologije prošla jer pomišljamo na 19. stoljeće kada su filološka istraživanja imala vidljiv ugled u društvu. Ipak, sve će ovisiti o tome koliko će poticaja filologija davati svojoj sredini. Tehnička dostignuća omogućit će nam bogate izvore informacija, naći ćemo i izdavače, ali će glavna borba biti da naši sadržaji ne budu u društvenom vrednovanju marginalni. Borba za sredstva, iako teška, vjerojatno će ipak biti lakša od borbe za medije, tj. za to da budemo primijećeni i šire od svojih stručnih, znanstvenih i akademskih krugova.

---

³ Trebalo bi dobro razmisliti i pažljivo razraditi program studija koji Zvonko Kovač zove asimetričnim, studijem koji uz jedan glavni predmet nudi „dva sporedna predmeta ili modula ili kombinaciju modula, usmjerena ...“ (Kovač 2014: 126).

Literatura

- Zygmunt Bauman, *Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem*, s engleskoga preveo Mirko Petrić, Zagreb 2009.
- Dalibor Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, Zagreb 1978.
- Stjepan Damjanović, „Od Lavoslava Geitlera do Eduarda Hercigonje (staroslavenski jezik, slavenska pisma i poredbena slavenska gramatika na Mudroslovnom/Filozofskom fakultetu od zimskog poljeća 1874. do zimskog semestra 1993)“, *Croatica*, 42/43/44, Zagreb 1996.
- Stjepan Damjanović, *Opširnost bez površnosti*, Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića, Zagreb 2013.
- Vatroslav Jagić, *Istorija slavjanskoj filologiji*, Sanktpeterburg 1910.
- Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života*, I deo (1838. – 1880.), SKA, Beograd 1930., II deo (1880. – 1923.), SKA, Beograd 1934.
- Radoslav Katičić, *Opseg povijesti hrvatskoga jezika*, Hrvatski znanstveni zbornik 1, Zagreb 1971.
- Radoslav Katičić, *Hrvatski jezik u svijetu*, Uvodno izlaganje na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu, Pula – Zagreb 1995.
- Zvonko Kovač, „Slavistika u Jagićevo doba i u budućnosti. Slavistika između slavenske filologije i interdisciplinarnosti“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, 25, Zagreb – Varaždin 2014., 115–129.
- Marko Samardžija, *Hrvatski kao povijesni jezik*, Zagreb 2006.

Sažetak

Veliki hrvatski slavist Vatroslav Jagić u svojim *Spomenima mojega života* (I – 1930., II – 1934.) spominje svoje iznenađenje kada mu je mladi Čeh, njegov bivši student, na pitanje čime se bavi, odgovorio: „Bohemistikom!“ Jagić piše da ga je htio pitati što mu je to, ali se suzdržao i rekao samome sebi „Vatroslove, tvoje je vrijeme prošlo!“ Prošlo je naime jedno razdoblje slavistike u kojemu je ona jedinstvena disciplina sa staro(crkveno)slavenskim u središtu zanimanja, disciplina koja proučava ne samo jezike i književnosti nego i opću, a posebno kulturnu, povijest Slavena. Počinje novo doba, koje je u nekim sredinama počelo i prije, u kojem se razvijaju nacionalne slavenske filologije, a „zajednički slavenski nazivnik“ sastoji se, i u istraživanjima i u sveučilišnoj nastavi, od

staro(crkveno)slavenskoga, poredbene slavenske gramatike i uvoda u slavistiku (povijesti slavistike). Sveučilišna će nastava taj zajednički nazivnik uglavnom i dalje smanjivati, pa će se uvod u slavistiku i poredbena gramatika pojavljivati samo kao izborni predmeti, a preživjet će (do naših dana, ali ne svuda) staro(crkveno)slavenski s tim da će od središnjega predmeta postati uvodni i nuditi i elementarne poredbenoslavističke sadržaje. Književni teoretičari i povjesničari nisu složni ima li smisla izdvajati poredbenoslavističke sadržaje iz cjeline poredbenih istraživanja.

Globalizacija i komercijalizacija (prevladavajuće pojave našega vremena) određuju u velikoj mjeri i položaj filologije u društvu i djeluju na raspored njezinih sastavnica: povijesni pogled u problematiku, sastavnice koje se bave starijim razdobljima jezika i književnosti sve su više na udaru jer se sve više zanemaruje istina da je suvremeni izgled svakoga jezika i svake književnosti rezultat određenih povijesnih procesa bez kojih se ne može razumjeti ni tumačiti njihovo suvremeno stanje. Slavistički sadržaji ne moraju se nuditi uvijek kao posebni kolegiji i predmeti, nego kao skup spoznaja nužnih da bi se izbjegla previše pojednostavljene analize i zaključci.

Gljučne riječi: filologija, kroatistika, slavistika, sveučilišna nastava

Croatian and Slavic Studies

(Summary)

In his memoirs (*Spomeni mojega života*; I – 1930, II – 1934), the great Croatian slavist Vatroslav Jagić recalls his surprise when he asked his former student, a young Czech, what he did, and got the answer: "Bohemistics!" Jagić writes that he wanted to ask the student what that was, but refrained from it, saying to himself instead: 'Vatroslav, your time has passed!' What has indeed passed is a period in which Slavic studies were a unique discipline, with the Old (Church) Slavic in its focus, a discipline that studied not only languages and literature, but also the general and (especially) cultural history of Slavic people. A new era begins, or had already begun in some parts, in which national Slavic philologies are being developed, while the 'common Slavic denominator' consists of the Old (Church) Slavic, comparative Slavic grammar and introduction into Slavic studies (history of Slavic studies), both in research and university courses. The university curriculum will in most part

continue to reduce this common denominator, so that introduction into Slavic studies and comparative grammar will only appear as optional subjects, while the Old (Church) Slavic will survive (until our days, but not everywhere). It will though no longer be the central subject, but rather an introductory one, offering also basic contents of comparative Slavic studies. Literary theorists and historians do not agree about the sense of separating elements of the comparative Slavic studies from the entirety of comparative research. Globalization and commercialization (the dominating phenomena of our times) determine largely also the place of philology in society and affect the arrangement of its components. The historical view of the subject, the components dealing with older language and literature periods are more and more under fire because of the increasing tendency to disregard the truth that the contemporary outlook of every language and every literature is the result of specific historical processes, without which their current condition could neither be understood, nor explained. Slavic studies contents do not always need to be offered as special courses or subjects, but as a collection of knowledge necessary to avoid over-simplistic analyses and conclusions.

Keywords: philology, Croatian studies, Slavic studies, university courses